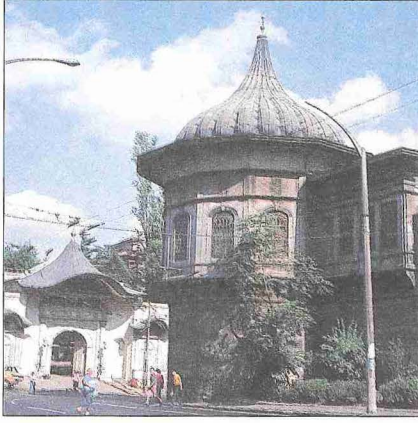

Alay Köşkü - Cağaloğlu / İstanbul

visli pencerelerden ışık alır. Bunların siyah mermerden kemerleri üstüne her birine bir beyit olmak üzere İzzet Molâ'nın tarih kasidesi yazılmıştır. Pencerelerde evvelce altın yaldızlı olan demir dökme parmaklıklar vardır.

Burcun devamını teşkil eden kâgir kaide taş ve tuğla dizileri halinde yapılmıştır. Parka açılan bir kapısı, yukarı kırsımlarında bir dizi penceresi bulunmaktadır. Bu kaide kısmında kalın meşe direklere oturan ahşap bir kat bulunmaktadır. Buradan, ayrıca üstü tuğladan bir kubbe ile örtülü burcun içindeki mekân geçilmektedir. Büyük sofanın tavanı çatal ve kalem işi tezyinatlıdır. Hünkâr salonunda üstteki külâhtan ayrı olan kubbe de dilimlidir. Bunun her bir diliminin içi, renkli kalem işi nakışlarla bezlenmiştir. Tanzimat'tan sonra, Dolmabahçe Sarayı'nın önünden geçen cadde geçit alayı yolu karakterini aldığından Alay Köşkü artık eski fonksiyonunu kaybetmişti. Bunun yerine tamamen empire üslûbunda olan Dolmabahçe Sarayı'nın müstemilâtından Pembeköşk, yeni Alay Köşkü haline gelmiştir. Ayrıca Mimar Fossatî'nin projesine göre Alay Köşkü ile Soğukçeşme Kapısı yanındaki burç arasına, sur duvarına bitişik olarak 1855'te ilk Telgrafhâne-i Âmiye yapılmış ve Alay Köşkü de Telgrafhane nâzırlarına makam olarak tahsis edilmiştir. Telgrafhane buradan çıktıktan sonra uzun yıllar boş duran bina Cumhuriyet'in ilk yıllarında Güzel Sanatlar Birliği'ne verilmiş, bir süre ressam, heykeltıraş, yazar ve şairler burada toplanılar yapmışlardır. Bir ara Eminönü Halkevi tarafından oyun salonu olarak kul-

lanılmış, 1945'te İstanbul Eski Eserleri Tescil Bürosu olmuştur. 1938'de Topkapı Sarayı Müdürlüğü'ne bağlanan Alay Köşkü, 1959-1960'ta büyük ölçüde bir tamir görmüş, bazı eklemeler, içindeki ahşap katlar, bitişiğindeki çok geç devre ait odalar kaldırılmıştır. Son yıllarda Topkapı Sarayı Müzesi'ne bağışlanan Kenan Özbel'in "Halk Sanatları Koleksiyonu"nu barındırmaktadır.

Alay Köşkü, sarayın en dış sınırında, bir vakitler sayıları pek çok olan köşkler ve kasırlardan son kalandır. XIX. yüzyılda Türk mimarisine hâkim olan yabancı empire üslûbunun kuvvetli tesirlerini taşımakla beraber görevine uygun zarif yapısıyla İstanbul'un tarihî bir bölgesini süslemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, İstanbul 1933, s. 19-20; İ. Hakkı Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, İstanbul 1941, s. 6-7; R. Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, ts., s. 22-28; Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı-ı Hümayunu", *TOEM*, 1/5 (1326), s. 283; Zarfî Orgun, "Alay Köşkü", *Arkitekt*, sy. 309 (1962), s. 153-162; S. Eyice, "İstanbul'da İlk Telgrafhâne-i Âmiye'nin Projesi (1855)", *TD*, sy. 34 (1984), s. 61-72; R. Ekrem Koçu, "Alay Köşkü", *İst.A*, II, 582-584.

SEMAVİ EYİCE

ALAYLI

Harbiye Mektebi'nde okumadan erlikten terfi ederek yetişen subaylara verilen ad.

Kelime olarak "debdebeli, tantanalı, eğlenceli ve istihzalı" anlamlarına gelen alaylı, daha çok mektepte okumamış ve alaydan yetişmiş subaylar için kullanılmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında Harbiye Mektebi'nden yetişen subaylar ihtiyacı karşılamadığından, bu boşluğu doldurmak maksadıyla ordu içindeki erlerin kabiliyetlileri seçilerek subay yapıldı. Böylece Harbiye'den mezun olanlara mektepli, erlikten subaylığa terfi edenlere de alaylı denildi. Mektepli subayların nazariyatta kuvvetli pratikte zayıf olmalarına karşılık, alaylılar pratikte kuvvetli nazariyatta zayıf bulunuyorlardı. Bu yüzden iki grup birbirinden hoşlanmıyordu. Aralarında sık sık kavgalar ve silâhlı çatışmalar bile çıkıyordu.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra alaylı subayların ordudan çıkarılmalarına karar verilmesi, Ekim 1908'de bunların galeyanına sebep oldu. Bunun üzerine başlarında bulunan Birinci Süvari Fırkası kumandanı Ferik Refik Paşa altı ay hap-

se mahkûm edildi. Ondan sonra alaylıların çoğunun tasfiye edilmesi, 31 Mart Vak'ası'nın çıkmasında önemli rol oynadı. Bu olay sırasında sokaklarda ve köprü üzerinde bazı genç subaylar sırf mektepli oldukları için öldürüldü.

II. Meşrutiyet'ten sonra alaylı subay yetiştirilmesi geleneğine son verilmekle birlikte alaylı tabiri Türk kültüründe mecazi anlamda, mektep medrese görmeyen kendi kendini yetiştirmiş kimseler için günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 49; Pakalın, I, 46; Danişmend, *Kronoloji*, İstanbul 1961, IV, 370-373; Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, 369-375; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 1/2, s. 182-183; Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi* (haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1985, s. 58-60.

ZİYA KAZICI

ALBÂİYYE

(البلایة)

Gâliyye'den

Albâ' b. Zîrâ'nın görüşlerini benimseyenlere verilen ad (bk. GÂLİYYE).

ALBASTI

(bk. ALKARISİ).

ALCALA, Pedro de

Avrupa'da ilk Arapça sözlük ve gramer kitabını yayımlayan İspanyol dil bilgini.

Fransiska veya bir rivayete göre Hieronymite tarikatına mensup bir Katolik rahibidir ve XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakta, taşıdığı "de Alcala" nisbesinden, çoğu güney Endülüs bölgesinde yer alan Alcala (< Ar. el-kal'a, "kale") adlı yerleşim merkezlerinin birinden olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihe "Katolik Krallar" adıyla geçen ve engizisyon mahkemeleri dönemini başlatan Ferdinand d'Aragon-Isabella de Castilla çifti, 1492'de İspanya'daki son İslâm merkezi olan Gırnata'yı (Granada) ele geçirdikten sonra, şehirde kalan müslümanlara dinlerini değiştirmeleri için baskı yapmaya başlamışlar ve bu arada Arapça konuşmalarını da yasaklayarak İspanyolca öğrenmelerini zo-

zılış amacı ilmi olmasa dahi, Arap dili üzerine çalışan bugünkü bilim adamlarının büyük değer verdikleri Alcalá'nın eserinden, İspanya'da yaklaşık VIII yüzyıl süreyle konuşulmuş olan Arapça'nın İspanyolca'dan ne derecede etkilendiğini ve bu dilden hangi Hint-Avrupa kökenli kelimeleri aldığını (yalnız Gırnata ağzında da olsa) öğrenmek mümkün olmaktadır.

Avrupalılar tarafından Arapça üzerine yapılmış ilk kapsamlı çalışma ve matbaada basılmış dünyanın ilk Arapça dil kitabı olması açısından da ayrı bir önem taşıyan Alcalá'nın eseri Paul de Lagarde tarafından 1883 yılında Göttingen'de, yine ilk neşrindeki gibi gramer kısmı ön de olmak üzere bir tek kitap halinde yayımlanmış (*Petri Hispani de Lingua Arabica libri duo Pauli de Lagarde studio et sumptibus repetiti*) ve hatalı kısımları düzeltilerek muhtevası ilmi açıklamalarla zenginleştirilmiştir. Bu yayının da ayrıca 1928 yılında Hispanic Society of America tarafından tıpkıbasımı yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux Dictionnaires Arabes*, Leyde 1881 — Beyrouth 1968, I, s. X, XXX-XXXII; P. de Lagarde, *Petri Hispani de Lingua Arabica libri duo Pauli de Lagarde studio et sumptibus repetiti*, Göttingae 1883; R. Richard, "Remarques sur l'Arte et le Vocabulista de Fr. Pedro de Alcalá", *Mémorial Henry Basset*, Paris 1928, II, 229-236; J. Fück, *Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*, Leipzig 1955, s. 29-34; Necib el-Akiki, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, II, 108-181; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikîn*, Beyrut 1984, s. 49-50; "Alcalá, Pedro de", *TA*, II, 22; "Álcala", *Diccionario Enciclopédico Espasa*, Madrid 1978, I, 372.

SARGON ERDEM

ALÇI

İlhanlılar'da
inşâ divanında çalışan
ve divanın en yetkili dört şahsından
biri olan kişiye verilen isim.

"Kırmızı" mânasına gelen al kelimesiyle +çı ekinde meydana gelen bu terim, "resmî evraka damga-nişan vuran kimse" anlamını taşımaktadır.

Reşîdüddin, Gazan Han'ın idarî reformları ile ilgili olarak verdiği bir kayıta alçılardan bahsetmekte ve bunların elerindeki damgayı bir menfaat karşılığı kullanmalarının yasaklandığını belirtmektedir. İlhanlılar zamanında han tarafından verilen emirler usulüne uygun olarak düzenlenir ve hana arz edilirdi.

Evrak ancak bundan sonra divan kalemine gönderilirdi. Burada hanın evrakı tasdik tarihi ve evrakı alacak kişi yazılarak tesbit edilir, işlerin gidişini kontrol bakımından da evrak üzerine kara damga basılırdı. Kara damganın kullanılmasından önce en yüksek devlet mührü olarak "al damga" kullanılmıştır ki alçı terimi de buradan gelmiştir.

Bu terime sonraki dönemlerde pek rastlanmamakla beraber Kanûnî devrine ait bir *tahrir** defterinde Dulkadirli Türkmenleri arasındaki bir boyun Alçı adını taşıdığı görülmektedir. Bunun İlhanlılar'daki alçı ile bir münasebetinin bulunup bulunmadığı şimdilik bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 402; B. Spuler, *İran Moğolları* (trc. Cemal Köprülü), Ankara 1957, s. 317; İlhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları", *TK*, XX/227 (1982), s. 227; D. O. Morgan, "Âlçî", *Eİr*, I, 825.

COŞKUN ALPTEKİN

ALECSO

(bk. ARAP BİRLİĞİ EĞİTİM KÜLTÜR
ve BİLİM TEŞKİLATI).

ALEM

(العلم)

Tuğ, bayrak ve sancak gönderleriyle
kubbe, külâh ve çatıların tepesine takılan
sembol; sınır taşı.

Alem kelimesi Arapça ilm (bilmek; bildirmek, işaret etmek) kökünden türemiş kuralı bir isim olup anlamı "belli eden, bildiren; iz, alâmet, işaret, nişan"dır. Taşıldığı bu sözlük anlamından dolayı "sembol, standart; bayrak, sancak; lider, imam; sınır, sınır taşı; uzun dağ" ve Arap gramerindeki "özel isim" için müşterek terim olarak kullanılmaktadır; çoğulu a'lâmdır.

Alemin ortaya çıkması tarih öncesi devirlere rastlar. Bunlar daha çok savaşlar ve kalabalıkta icra edilen dinî törenler sırasında, kişilerin kendi lider ve topluluklarını tanıyabilmeleri amacıyla kolay görülebilecek biçimde, mızrak gibi uzun bir gönderin ucuna takılarak birliklerin önünde taşınan alâmetlerdir. Alemin, kalabalık ve kargaşalık anında liderin bulunduğu yere işaret etmesinin yanında yerine getirdiği diğer önemli görev, o topluluğu birlik ve beraberlik içinde tutmasıdır. Bu sebeple gerek alem-

ler, gerekse sonraları onlardan gelişen bayrak ve sancaklar daima mânevî bir güç taşımış ve mukaddes sayılmışlardır (bk. BAYRAK, SANCAK).

İlk alemler (standart) totemik devirlere aittir. Bunlar tanrı sûretleri, semavî semboller ve çeşitli hayvan şekillerinde genellikle bakır, tunç, gümüş, altın gibi madenlerden yapılarak mâbedlerde muhafaza edilen ve törenlerde alayların, savaşlarda da askerî birliklerin önünde taşınan gönderlere takılmış küçük heykellerdir. Bilinen ilk alemler Mezopotamya ve Mısır tasvirî sanatlarından tanınmakta ve bunların tanrı sembolü oldukları görülmektedir. Tasvirî sanattan tanınanların dışında, doğrudan kendisi ele geçmiş ilk alemlerin en güzel örnekleri, milâttan önce III. binyılın sonlarına ait Alacahöyük kral mezarlarından çıkarılan Hatti güneş kurslarıyla geyik ve boğa heykelleridir. Hunlar'a ait Pazırık kur-

Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye (1501-1517) ait bir sancak alemin (Askerî Müze, nr. 455)

